

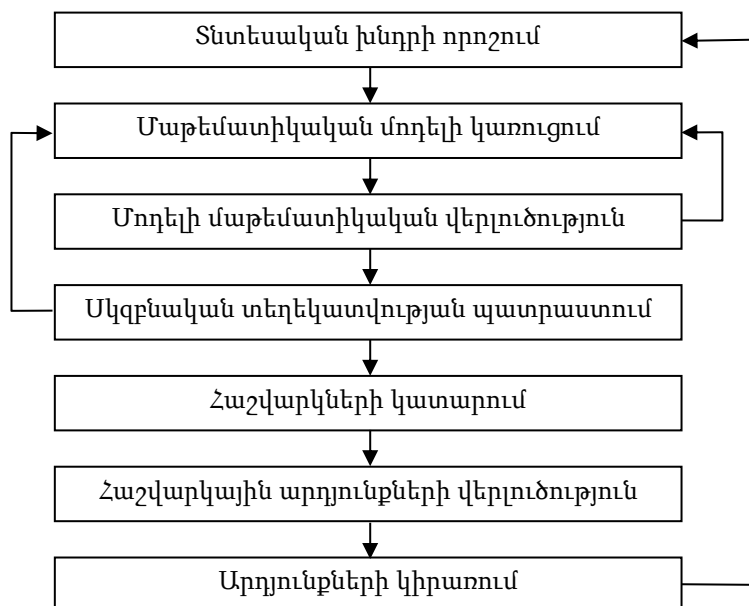
ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հարկային հարաբերությունների ամբողջությունն իր տնտեսական բովանադակությամբ բարդ համակարգ է, որի, ինչպես և ցանկացած համակարգի, ուսումնասիրության ժամանակ այն պետք է բաժանել փոխկապակցված և փոխալայմանավորված լիակատար մասերի (ենթահամակարգերի), քանի որ դրանց միաժամանակյա ու ամբողջական հետազոտությունն, առավել ևս դիտարկվող համակարգի վերաբերյալ գնահատականների և օրինաչափությունների ձևավորումը, որպես կանոն, դառնում է զրեթե անհնար: Բնականաբար, ցանկացած երկիր և նրա տնտեսության առանձին ոլորտներ ու հարաբերություններ օժտված են բարդ համակարգերին բնորոշ բոլոր առանձնահատկություններով, իրենց մեջ համախմբելով ներքին և արտաքին կապերով բազմաթիվ տարրեր:

Հարկ է նշել, որ բարդ համակարգերի ուսումնասիրության, դրանց զարգացման օրինաչափությունների բացահայտման և գործունեության կառավարման ժամանակ լայնորեն կիրառվում են քանակական վերլուծության և մաթեմատիկական մոդելավորման մեթոդները: Տնտեսական հարաբերությունների համակարգում դրանց օգտագործումը պետք է սկսվի ուսումնասիրության ենթակա խնդրի պարամետրերի հստակ որոշմամբ, դրանով ենթադրվող կապերի մոդելավորմամբ, կառուցված մոդելի վերլուծությամբ, սկզբնական տեղեկատվության նախապատրաստմամբ, հաշվարկների կատարմամբ, ինչպես նաև ստացված արդյունքների կիրառմամբ (տե՛ս գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1

Տնտեսաչափական մոդելի կառուցման հաջորդականությունը¹



¹ Советов Б.Я., Яковлев С.А. Моделирование систем М.: Высшаяшкола, 2001 г., стр. 38

Տնտեսական ազատական հարաբերությունների ձևավորման անցած ժամանակահատվածում Հայաստանի Հանրապետության տնտեսվարողների մոտ հիմնականում գրանցվեց ակտիվների դանդաղ, սակայն կայուն աճ: Դա գլխավորապես պայմանավորված էր իրականացված հարկային քաղաքականությամբ, որը միաժամանակ կարող է հանդիսանալ տնտեսական կայուն աճի կարևոր գրավական: Այդ իսկ պատճառով, հարկային քաղաքականության հիմնական գործոնների ուսումնասիրությունը քանակական վերլուծության մեթոդներով կարող է դառնալ տնտեսական զարգացման տարբեր սցենարների մշակման և վերլուծության կարևորագույն գործիք¹:

Հարկ է նշել, որ տնտեսական աճի հիմնական գործոնները ձևավորվում են տնտեսության առանձին ոլորտների և կազմակերպությունների գործունեության ընթացքում, որոնց հիման վրա ներքին և արտաքին ազդակներով պայմանավորված կարող է ապահովվել տնտեսական զարգացում կամ հետընթաց: Այդ գործում առանձնահատուկ է հարկային քաղաքականության և հարկային հարաբերությունների կարգավորման դերը: Հետևաբար, նշված գործոնների բնույթը և կազմակերպությունների տնտեսական գործունեության վրա դրանց ազդեցության չափերի և ուղղությունների ուսումնասիրությունն ունի սկզբունքային նշանակություն և, անկասկած, պետք է ներառվի տնտեսական զարգացման նպատակով մշակվող ցանկացած տնտեսաչափական մոդելի մեջ:

Տնտեսական աճի վրա արտադրական գործոնների ազդեցության ուսումնասիրությունը և դրանց ընդգրկումը մոդելում բխում է նաև ընկերության գործունեության արդյունավետության ապահովման անհրաժեշտությունից: Այս պնդումը հիմնավորելու նպատակով Հայաստանի 30 խոշոր հարկատուների կողմից 2000-2015 թվականների ընթացքում վճարված հարկերի և այդ ձեռնարկությունների եկամտաբերության ցուցանիշների հիման վրա մշակվել է համապատասխան տնտեսաչափական մոդել: Վերջինիս փորձնական գնահատումների համար կիրառվել է պանելային վերլուծության մեթոդը, որը լայնորեն կիրառվում է խաչաձև սպեկտորալ վերլուծությունների իրականացման ժամանակ: Պանելային տվյալների կիրառության առավելությունը տարածքային ընտրանքների և ժամանակային շարքերի համեմատությամբ կայանում է նրանում, որ պանելային վերլուծությունը թույլ է տալիս ապահովել մոդելում ներառված գործակիցների գնահատման բարձր արդյունավետություն, ինչպես նաև բացահայտել և թեստավորել ուսումնասիրվող օբյեկտների անհամասեռությունը և նույնականացնել տարածքային ընտրանքներում և ժամանակային շարքերում հայտնաբերված էֆեկտները:

Պանելային տվյալների ռեգրեսիոն վերլուծության ժամանակ որպես կախյալ փոփոխական է ընդունվել կազմակերպության զուտ շահույթը հարկումից հետո, իսկ որպես անկախ՝ ակտիվների և կապիտալի շահութաբերության գործակիցները: Հաշվարկների համար հիմք են հանդիսացել ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից հրապարակված ցուցանիշները: Արդյունավետության սկզբունքի ապահովման համար կիրառվել են տարբեր մոտեցումներ, կախված կազմակերպության բաժնետերերի կողմից ներկայացված պայմաններից: Այդպիսի մոտեցմամբ ձևակերպված խնդիրները թույլ են տալիս կազմակերպության գործունեության շահութաբերությունն ուսումնասիրել տարբեր ուղղություններով: Տվյալ դեպքում, կազմակերպության շահութաբերության մակարդակի գնահատման համար օգտագործվել են արդյունավետության գնահատման ինդիկատորները, որոնք բնութագրում են կազմակերպության շահույթ ստանալու կարողությունը: Վերջինս կարևոր է այնքանով, որ այդ դեպքում կազմակերպությունն ունենում է ավելի լայն հնարավորություններ պաշտպանվելու անսպասելի ֆինանսական կորուստներից, ընդլայնելու ֆինանսական բազան, ամրապնդելու գործարար կապերը և այլն: Ակնհայտ է, որ շահույթ ստանալու կարողությունն ունի նաև հոգեբանական նշանակություն, քանի որ այն կարող է դառնալ ազդեցիկ գործոն շուկա մուտք գործելու և դրանում կայուն տեղ գրավելու համար:

¹ Հարկային քաղաքականություն, տե՛ս «Հարկերի մասին» օրենք:

Կազմակերպության շահույթ ստանալու կարողությունը կախված է ներքին և արտաքին մի շարք գործոններից, որոնցից առավել կարևորներն են ընկերության չափերը, բաժնետերերի կազմը, բիզնեսի ծավալը, աշխատանքի արտադրողականությունը, շուկայի կարգավորվածությունը, մակրոտնտեսական ցուցանիշները, մրցակցության վիճակը և այլն: Կազմակերպության կողմից շահույթ ստանալու կարողության վերլուծության համար անհրաժեշտ է, առաջին հերթին, ուշադրությունը կենտրոնացնել ներքին գործոնների վրա, որոնց կառավարման առումով կազմակերպություններն, անշուշտ, ունեն ավելի լայն հնարավորություններ:

Տնտեսաչափական մոդելի կազմման և խոշոր հարկատուների շրջանում ընթացող գործընթացների մոդելավորման համար ուսումնասիրվել են հանրապետության 30 առաջին խոշոր հարկատուների շահույթը (PROF), ակտիվների (ROA) և կապիտալի (ROE) շահութաբերության ցուցանիշները, որոնք ներկայացվել են հետևյալ կախվածությունների միջոցով.

$$\text{Ln PROF}_t = a_0 + a_1 \text{Ln ROA}_t + a_2 \text{Ln ROE}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{Ln ROA}_t = b_0 + b_1 \text{Ln ROA}_{t-1} + b_2 \text{Ln ROE}_{t-2} + \eta_t \quad (2)$$

$$\text{Ln ROE}_t = c_0 + c_1 \text{Ln ROA}_{t-1} + c_2 \text{Ln ROE}_{t-2} + \beta_t \quad (3)$$

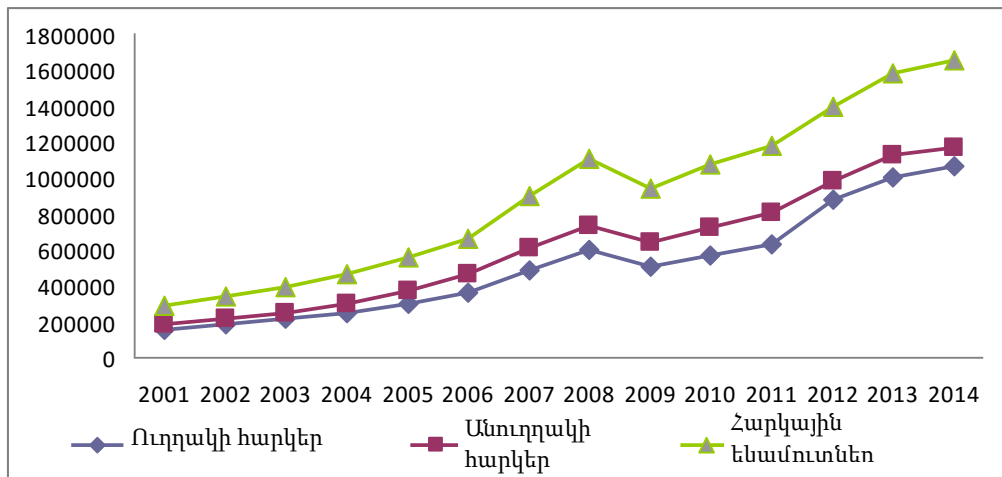
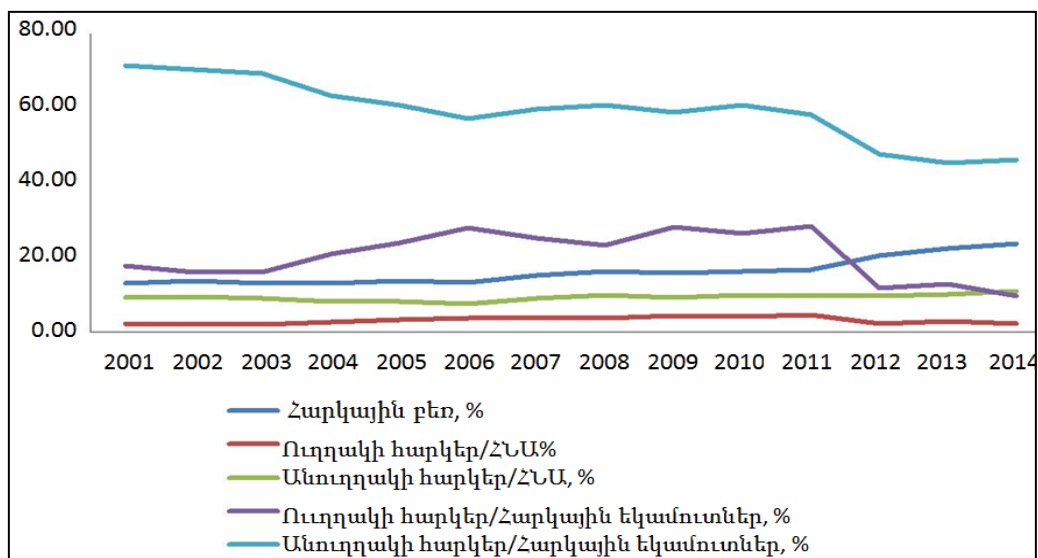
որտեղ՝

$a_0, a_1, a_2, b_0, b_1, b_2, c_0, c_1, c_2$ ՝ տնտեսաչափական մոդելի ռեգրեսիայի գործակիցներն են, որոնք ցույց են տալիս անկախ փոփոխականների 1 տոկոսային կետի փոփոխության ազդեցությունը կախյալ փոփոխականների (Ln PROF_t , Ln ROA_t և Ln ROE_t) վրա:

Ընտրված կախվածությունների առանձնահատկությունները կայանում են նրանում, որ ուսումնասիրվող օբյեկտների քանակի սահմանափակությունը և դրանց ոչ պատահական ընտրությամբ պայմանավորված պայմանական էֆեկտները նկարագրող մոդելը կարող են չդիտարկվել, իսկ փոփոխականների լոգարիթմական արժեքներով ներկայացումը հանդիսանում է պանելային վերլուծության մեթոդաբանության պահանջ:

Ամփոփելով, պետք է նշել, որ վերջին տարիների ընթացքում կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետության վերաբերյալ վերլուծություններն իրականացվել են տվյալների պարփակման մոդելների (DEA մոդելներ) միջոցով, որոնք հիմնված են միկրոտնտեսական գործոնների վրա, իսկ ներկայացված մոտեցմամբ հնարավոր է դառնում գնահատել ակտիվների և կապիտալի շահութաբերությունն, ինչպես նաև դրանց ազդեցությունները բաժնետերերի շահաբաժինների և կազմակերպությունների շահույթի մեծության վրա: Հարկային հարաբերությունների կարգավորման ընթացքում վերլուծության ժամանակակից մեթոդների օգտագործմամբ հանդերձ հարկային վարչարարությունը կարող է լիարժեք բովանդակություն ստանալ միայն այն դեպքում, երբ մշակվում և իրագործվում է արդյունավետ հարկային քաղաքականություն: Այդ նպատակի իրագործման համար անհրաժեշտ է մշակել և ընդունել միասնական հարկային օրենսգիրք, որը թույլ կտա ապահովել հարկային քաղաքականության կարևորագույն սկզբունքների պահպանումը և հարկատուների կողմից իրենց պարտավորությունների կատարման բարձր մակարդակ:

Հարկային հարաբերությունների համակարգի արդյունավետությունը պահանջում է, որ հարկային օրենսգրքում լուծված լինեն հարկային բեռի արդարացի բաշխման խնդիրները: Ներկայումս ուղղակի և անուղղակի հարկերի առումով հանրապետությունում առկա է դրանց հարաբերակցության ոչ ցանկալի մակարդակ (տե՛ս գծապատկեր 2-ը և 3-ը):

Ուղղակի և անուղղակի հարկերի դինամիկան 2001-2014թթ. (ընթացիկ գներով մլն դրամ)¹Ուղղակի և անուղղակի հարկերի տեսակարար կշիռները ՀՆԱ-ում և հարկային եկամուտներում 2001-2014թթ. (ընթացիկ գներով, մլն դրամ)²

Հարկային օրենսգրքի կարևոր խնդիրներից մեկը պետք է լինի այն, որ ԵԱՏՄ անդամ երկրներում ՀՀ հարկային օրենսգրքի դրույթները մեկնաբանվեն այնպես, ինչպես ՀՀ հարկային մարմինների և հարկատուների կողմից: Հարկային օրենսգրքի կարևոր սկզբունքներից մեկը պետք է լինի ՀՀ տնտեսության մրցունակության բարձրացմանն ու ներդրումների աճին նպաստող մոտեցումների ամրագրումը: Հարկային օրենսգրքում պետք է միավորվեն Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բոլոր հարկատեսակների մասին օրենքների դրույթները: Այն պետք է լինի պարզ շարադրված և բացառի տարբերություններն ու կամայականությունները, ինչպես նաև լինի համահունչ ՀՀ օրենսդրության հետ: Հարկային օրենսգրքով պետք է կրճատել հարկային արտոնություններն ու առավել հասցեական սուբսիդավորում իրականացնել պետբյուջեից:

¹ Այս գծապատկերը կազմվել է ըստ Ազգային վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայքի տվյալների՝ <http://www.armstat.am>

² Կազմվել է ըստ Ազգային վիճակագրական ծառայության պաշտոնական կայքի տվյալների՝ <http://www.armstat.am>

Ամփոփելով, հարկ է նշել, որ հետազոտությունում մշակված մոտեցումներն ու առաջարկությունները կարող են հիմք հանդիսանալ Հայաստանի Հանրապետությունում հարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանը և հարկային վարչարարության կատարելագործմանն ուղղված մշակումների և վերլուծությունների համար: Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել մի շարք հանգամանքներ, որոնք կարող են էական նշանակություն ունենալ հարկաբյուջետային հարաբերությունների կարգավորմանը և հարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված մշակումներում: Մասնավորապես.

1. Տնտեսության զարգացման և կարգավորման հարկային լծակների ձևավորման տեսական և մեթոդաբանական հիմքերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հարկային քաղաքականության և հարկային համակարգի արդյունավետության բարձրացումը պահանջում է հարկային բարեփոխումների այնպիսի ռազմավարության մշակում և իրականացում, որը հաշվի առնելով տվյալ երկրի առանձնահատկություններն, ուղղված կլինի պետական գործառույթների իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների հավաքագրման և տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեության խթանման գործընթացների միջև հավասարակշռության ապահովմանը: ՀՀ-ում ներկայումս իրականացվող հարկային բարեփոխումները կրում են իրավիճակային բնույթ և հիմնականում հետապնդում են բյուջետային մուտքերի ապահովման նպատակ: Այդպիսի մոտեցման պայմաններում փոքրանում է հարկային համակարգի դերը տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման գործում, ընդլայնվում են ստվերային շրջանառության ծավալները, նվազում է տնտեսական ակտիվությունը և գործունեություն իրականացնելու ցանկությունը, և առաջանում են բացասական այլ երևույթներ:

2. Կենտրոնացված կառավարման մոդելից շուկայական հարաբերություններին անցման փուլում պետական կառավարման համակարգի արդյունավետությունն ունի էական կախվածություն հարկային հարաբերությունների կարգավորման մեխանիզմից, հատկապես, դրա գործադրման համար ձևավորվող հարկային համակարգի գործունեության ինստիտուցիոնալ և իրավական ապահովվածությունից: Ինչպես այդպիսի մեխանիզմի ստեղծումն, այնպես էլ դրա կիրառման իրավական հիմքերի ձևավորումը բարդ գործընթացներ են, որոնք երկրի տնտեսության առանձնահատկությունների համակողմանի ուսումնասիրությունից բացի, ենթադրում են նաև տվյալ ասպարեզում առկա միջազգային փորձի խորը վերլուծություն և այդ երկրում վերջինիս տեղայնացման մեթոդների ու մոտեցումների մշակում և կիրառում, սակայն, էլնելով պետական գործառույթների իրականացման համար բյուջետային մուտքերի ավելացման անհրաժեշտությունից և պետության ֆիսկալ գործառույթի իրականացման հրամայականից, ՀՀ-ում հաճախ հաշվի չեն առնվում հանրապետությանը բնորոշ մի շարք առանձնահատկություններ, և չի կիրառվում հարկային հարաբերությունների կարգավորման միջազգային առաջավոր փորձը:

3. Անցումային փուլում գտնվող երկրներում իրականացված բարեփոխումների արդյունքները ցույց են տալիս, որ շուկայական հարաբերությունների պայմաններում հարկային քաղաքականության արդյունավետությունը հատկապես կախված է տնտեսության զարգացման և կարգավորման հարկային լծակների ձևավորման ու գործադրման մոտեցումներից, որոնց հիմնավորվածության և համակարգվածության դեպքում միայն կարելի է հասնել կայուն տնտեսական աճի և մակրոտնտեսական հավասարակշռության: Այլ խոսքով, հարկային լծակները, մասնակցելով տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացին և հանդիսանալով պետական կառավարման արդյունավետ գործիք, կարող են դառնալ տնտեսական աճի, մակրոտնտեսական հավասարակշռության, կայունության և առաջընթացի ապահովման կարևորագույն երաշխիք: Հարկային լծակների ընտրությամբ է կարգավորվում նաև հարկային բեռի ծանրությունը, որի բարձր մակարդակը, որպես կանոն, հանգեցնում է համախառն պահանջարկի և ներդրումների ծավալների կրճատման, իսկ ցածրը՝ տնտեսվարող սուբյեկտների և քաղաքացիների եկամուտների ու դրամական ազատ միջոցների ավելացման: Դրանք, իրենց հերթին, հանգեցնելով համախառն պահանջարկի և կապիտալ ներդրումների ծավալի մեծացման, միաժամանակ, ստեղծում են օբյեկտիվ նախադրյալներ տնտեսական աճի տեմպերի դանդաղեցման և ստվերային տնտեսության շրջանակի ընդլայնման համար: Նման դեպքերում հարկային բեռի թեթևացումը կարող է տեղի ունենալ հիմնականում պետական ծախսերի կրճատման

ճանապարհով: Միևնույն ժամանակ, այդ ուղղությամբ ցանկալի արդյունքների հասնելու, ինչպես նաև հարկային հարաբերությունների կարգավորման հիմնավորված մոտեցումներ կիրառելու համար անհրաժեշտ է արդյունավետ հարկային համակարգի առկայություն:

4. Հայաստանի Հանրապետության, ինչպես նաև անցումային փուլում գտնվող ցանկացած տնտեսության հարկային համակարգի ձևավորմանն ուղղված բարեփոխումների ռազմավարական խնդիրը պետք է դառնա.

- ՀՆԱ-ի նկատմամբ հարկային եկամուտների մակարդակի բարձրացումը,
- ընդհանուր հարկային եկամուտներում ուղղակի հարկերի տեսակարար կշռի մեծացումը,
- կապիտալ գործառնություններից գոյացող եկամուտների հարկումը,
- հարկային եկամուտների օպտիմալ կառուցվածքի ձևավորումը,
- ներմուծման և արտահանման մաքսատուրքերի արդյունավետ մակարդակի սահմանումը:

5. Հարկային համակարգն, ընդհանուր առմամբ, համարվում է արդյունավետ, երբ ապահովվում է հարկերի լրիվ հավաքագրելիություն, համակարգը նպաստում է ներդրումային գործունեության ակտիվացմանը, զբաղվածության մակարդակի բարձրացմանը, ինչպես նաև թողարկվող ապրանքների և մատուցվող ծառայությունների ծավալի մեծացմանը և որակի բարելավմանը: Տնտեսվարող սուբյեկտների նկատմամբ հավասարակշռված և միասնական հարկային քաղաքականության իրականացումը ենթադրում է կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցում, տնտեսության պետական կարգավորման արդյունավետության բարձրացում և բարենպաստ մրցակցային միջավայրի ձևավորում, սակայն, Հայաստանում իրականացված հարկային բարեփոխումներով և դրանց արդյունքում ձևավորված հարկային համակարգով հանդերձ, հանրապետությունում դեռևս շարունակվում են կիրառվել այնպիսի հարկային լծակներ, որոնք ոչ միայն չեն նպաստում հարկային վարչարարության արդյունավետության բարձրացմանն, այլև չեն ստեղծում նախադրյալներ և անհրաժեշտ պայմաններ ստվերային գործունեության շրջանակների սահմանափակման համար: Դրանով պայմանավորված բացասական երևույթները ստեղծում են բազմաթիվ խնդիրներ, որոնք չեն նպաստում հարկատուի և պետության միջև թափանցիկ ու կանոնակարգված փոխհարաբերությունների ձևավորմանը և հանգեցնում են կոռուպցիոն ռիսկերի մեծացման: Նշված բացասական երևույթները բացառելու նպատակով, առաջին հերթին, պետք է բացահայտել հարկային հարաբերությունների կարգավորման և հարկային քաղաքականության իրականացման հիմնախնդիրները, գնահատելով ստվերային տնտեսության ծավալներն, ինչպես նաև ուղղակի և անուղղակի հարկերի հարաբերակցության նախընտրելի մակարդակի հասցման հնարավորությունները:

6. Հարկային քաղաքականության արդյունավետության գնահատման կարևորագույն չափանիշներից մեկը հարկերի հավաքագրելիությունն է, որի մակարդակի վրա ուղղակի և անուղղակի ազդեցություն կարող են ունենալ հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունները: ՀՀ-ում վարվող հարկաբյուջետային քաղաքականությունը հիմնականում ուղղված լինելով պետության ֆիսկալ նպատակների իրագործմանը, դրամավարկային քաղաքականության հետ, մեր կարծիքով, չունի կոորդինացվածության անհրաժեշտ մակարդակ, ինչի հետևանքով շրջանառության մեջ գտնվող կանխիկ փողի չհիմնավորված ծավալը կարող է դառնալ տնտեսական գործընթացների ֆինանսական վերահսկողության արդյունավետության անկման, կոռուպցիոն ռիսկերի մեծացման, ինչպես նաև ստվերային գործունեության ընդլայնման պատճառ: Այս ուղղությամբ հավասարակշռված և կայուն վիճակի հասնելու համար անհրաժեշտ է հարկաբյուջետային և դրամավարկային քաղաքականությունների կոորդինացվածության բարձր մակարդակի ապահովում, որի դեպքում միայն հնարավոր կլինի արդյունավետ հարկային քաղաքականության իրականացումը:

7. ՀՀ-ում հարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման կարևորագույն ուղղություններից մեկը, մեր կարծիքով, պետք է դառնա ուղղակի հարկատեսակների դերի մեծացումը: Ընդ որում, դրան կարելի է հասնել հիմնականում ուղղակի հարկատեսակներով ենթադրվող հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության, մասնավորապես, «Շահութահարկի մասին» և «Եկամտային հարկի մասին» ՀՀ օրենքներով ամրագրված դրույթների փոփոխությամբ: Դրա անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ձեռնարկա-

տիրական գործունեության խթանման նպատակով հանրապետությունում սահմանված շահութահարկի ցածր միասնական դրույքաչափը մինչ օրս չի հանգեցրել գործարար ակտիվության և ներդրումների ծավալների աճի: Ավելին, այս մոտեցումն ունեցավ խիստ բացասական ազդեցություն փոքր և միջին ձեռնարկությունների գործունեության վրա, քանի որ դրանց համար շահութահարկի բեռի բարձրացումը դարձավ առանց այն էլ սուղ ներդրումային հնարավորությունների սահմանափակման պատճառ: ՓՄՁ-ները, լինելով ավելի զգայուն տնտեսական փոփոխությունների նկատմամբ, հետձգնաժամային պայմաններում նման հարկային քաղաքականությամբ բախվեցին բազմաթիվ դժվարությունների և, նույնիսկ, հայտնվեցին սնանկացման եզրին: Այդ իսկ պատճառով, ՀՀ-ում գործարար ակտիվության մեծացման և, հատկապես, փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության խթանման, ինչպես նաև հանրապետությունում միջին խավի ձևավորման համար անհրաժեշտ է եկամուտների հիմնավորված բաշխում և ուղղակի հարկերի դերի բարձրացում:

8. Հարկային բարեփոխումների փորձը ցույց է տալիս, որ հարկերի հավաքագրման ցածր մակարդակը, որպես կանոն, պայմանավորված է լինում հարկային մուտքերի ոչ օպտիմալ կառուցվածքով: Ընդ որում, ընդհանուր հարկային մուտքերում ՓՄՁ-ները, սովորաբար, ունենում են մեծ տեսակարար կշիռ, ինչը նշանակում է, որ հարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման գործում դրանց դերը համարվում է կարևոր և սկզբունքային: Բնականաբար, հարկային մուտքերի օպտիմալ կառուցվածքի ձևավորումը հիմնականում կարող է պայմանավորված լինել փոքր և միջին ձեռնարկությունների հարկման համակարգով: Այդ առումով, ՀՀ-ում պետք է համակողմանիորեն խթանել փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացումը, նպաստելով հանրապետությունում հարկային մուտքերի ավելացմանը և միջին խավի ձևավորմանը:

9. Հարկային քաղաքականության արդյունավետության տեսանկյունից սկզբունքային է հարկային բեռի արդարացի բաշխումը: ՀՀ-ում դրա համեմատաբար ցածր մակարդակը դեռևս չի նշանակում, որ հանրապետությունում ձևավորված է արդյունավետ հարկային համակարգ: Մի շարք երկրներում հարկային բեռը, լինելով բավական բարձր, միևնույն ժամանակ, չի դառնում դժգոհությունների պատճառ, քանի որ այն հավասարաչափ է բաշխված և չի ընկնում խոցելի խմբերի վրա: Ավելին, պետության միջոցով լուծվում են բազմաթիվ սոցիալական խնդիրներ, ինչն էականորեն թեթևացնում է հարկատուների սոցիալական նպատակների իրագործմանն ուղղվող ծախսային ծանրաբեռնվածությունը: Հայաստանում հարկային բեռի արդարացի բաշխման նպատակով անհրաժեշտ է, առաջին հերթին, ուժեղացնել պայքարը ստվերային շրջանառության դեմ, տեղափոխելով հարկային բեռի հիմնական ծանրությունն ավելի մեծ հնարավորություններ ունեցող հարկատուների վրա: Ընդ որում, հարկային վարչարարության ռազմավարությունը պետք է ուղղվի հարկերի կամավոր վճարման սկզբունքի արմատավորմանը, հարկային մարմնի նկատմամբ հարկ վճարողների վստահության բարձրացմանը և կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանը: Արդյունքում, էականորեն կմեծանա բյուջեների հարկային մուտքերի ծավալը, և կկրճատվեն ստվերային տնտեսության չափերը, որոնք հանրապետության տնտեսության համար դեռևս մնում են չլուծված խնդիրներ:

10. Հարկային հարաբերությունների կարգավորման կարևորագույն լծակներից են հարկային արտոնությունները, որոնք հանդիսանում են ինչպես տնտեսության, այնպես էլ առանձին սուբյեկտների գործունեության խթանման արդյունավետ միջոց, սակայն, սուբյեկտիվ գործոնները բացառելու նպատակով անհրաժեշտ է դրանց տրամադրման համակողմանի հիմնավորում: Մասնավորապես, հարկային արտոնությունների տրամադրման դեպքում պետք է նախապես համոզվել բյուջետային ուղղակի ծախսային ծրագրերով կամ տնտեսության պետական կարգավորման միջոցառումներով իրականացման ենթակա նախագծերի նկատմամբ դրանց ավելի արդյունավետ լինելու հանգամանքի մեջ: Միևնույն ժամանակ, նշված մոտեցումը զարգացած երկրներում չունի լայն տարածում և կարող է կիրառվել միայն հատուկ դեպքերում: Ատենախոսությունում իրականացված վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ ՀՀ-ում հարկային արտոնություններ կարելի է տրամադրել միայն այն պետական ներդրումային ծրագրերին, որոնք կրում են անհետաձգելի բնույթ և բավարարում են որոշակի պահանջների:

11. Հարկային քաղաքականության և հարկային համակարգի արդյունավետության բարձրացման համար չափազանց կարևոր է ՀՀ հարկային ներուժի ճիշտ գնահատումը: Լինելով բա-

վականին բարդ գործընթաց, միևնույն ժամանակ, դրա իրականացումը թույլ կտա կենսագործել հարկային հարաբերությունների կարգավորման այնպիսի ռազմավարություն, որի արդյունքում ոչ միայն կարելի է հետևողականորեն բարձրացնել հարկային քաղաքականության և հարկային վարչարարության արդյունավետությունն, այլև պետական գործառույթների իրականացման համար ապահովել հարկային մուտքերի առավելագույն ծավալ: Հարկային համակարգի արդյունավետության բարձրացման մյուս կարևոր խնդիրը՝ «գործարար միջավայր – պետություն – հարկային մարմին» կապերի արդյունավետ մեխանիզմի ձևավորումն է: Այդ առումով, առաջին հերթին, պետք է բացառել պարբերական ու լայնածավալ ստուգումների անցկացումը, հատկապես փոքր և միջին ձեռնարկատիրության ոլորտում: Ակնհայտ է, որ անհարկի ստուգումները տնտեսվարող սուբյեկտների համար ստեղծում են լրացուցիչ անհարմարություններ և կտրուկ նվազեցնում դրանց արդյունավետությունը: Այդ առումով, կրճատելով ստուգումների պարբերականությունը, պարզապես, պետք է հիմնավորել դրանց կարևորությունը և օգտակարությունը, միաժամանակ, բարձրացնելով դրանց որակը: Այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է կիրառել ստուգումների իրականացման այնպիսի մոտեցում, որը հիմնված կլինի ռիսկի բարձր մակարդակ ունեցող հարկ վճարողների ընտրության վրա:

12. Հարկային հարաբերությունների համակարգի արդյունավետությանն ուղղված բարեփոխումների կարևորագույն ուղղություններից մեկը պետք է դառնա ԱԱՀ-ի մասին իրավական ակտերում փոփոխությունների կատարումը: Ընդ որում, դրանք պետք է կայանան ոչ թե ԱԱՀ-ի դրույքաչափի նվազեցման, այլ դրա 10-30 տոկոսի սահմաններում դիֆերենցման մեջ: Նման մոտեցումը թույլ կտա հնարավորինս ընդլայնել ԱԱՀ-ի հարկման բազան և էականորեն ավելացնել պետական բյուջեի հարկային մուտքերը: Մասնավորապես, բնակչության համար առաջին անհրաժեշտության ապրանքատեսակների արտադրության և ծառայությունների մատուցման, ինչպես նաև տնտեսության գերակա ուղղությունների զարգացման ծրագրերի իրագործման նկատմամբ պետք է կիրառել ԱԱՀ-ի ցածր՝ 10-20 տոկոս, իսկ շքեղության, ոչ առաջին անհրաժեշտության առարկաների և ծառայությունների համար բարձր՝ 30 տոկոս դրույքաչափ, ինչը կնպաստի նաև հարկային բեռի՝ ի օգուտ ցածր եկամուտ ստացողների բաշխմանը:

13. Հարկեր/ՀՆԱ հարաբերակցության վրա ազդող գործոնների պատճառահետևանքային կապերի ուսումնասիրության նպատակով աշխատանքում մշակված տնտեսաչափական մոդելի գործարկմամբ ստացված արդյունքների, ինչպես նաև հարկային պարտավորությունների կատարման վիճակի գնահատման համար իրականացված ստուգումների տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այդ ուղղություններով բացասական երևույթների առաջացման հիմնական պատճառներից մեկը հանրապետությունում կորպորատիվ կառավարման մշակույթի բացակայությունն է, որի ձևավորման համար անհրաժեշտ է, առաջին հերթին, կապիտալի շուկայի զարգացումը, բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ կառուցակարգերի ներդրումը, տնտեսական գործունեության թափանցիկության ապահովումը, ինչպես նաև հասարակության առջև սոցիալական պարտավորությունների բարեխիղճ կատարումը:

14. Հարկային համակարգի արդյունավետությունը պահանջում է, նախ և առաջ, հարկային բեռի արդարացի բաշխում: Ներկայումս հանրապետությունում ուղղակի և անուղղակի հարկերի հարաբերակցությունը չունի բավարար տնտեսագիտական հիմնավորվածություն: Հետևաբար, հարկային բարեփոխումների կարևոր ուղղություններից մեկն առաջիկա տարիներին պետք է դառնա դրանց օպտիմալ հարաբերակցության սահմանում: Ընդ որում, երկրի հարկային համակարգը պետք է ուղղված լինի ՀՀ տնտեսության մրցունակության բարձրացմանն ու ներդրումների աճի խթանմանը: Այս խնդիրների լուծմանը պետք է նպաստի հարկային օրենսգրքի մշակումը, որը կսահմանի համապատասխան կառուցակարգեր հարկային հարաբերությունների արդյունավետ կարգավորման համար:

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱԲԿԵՆԻ ԲՈՍՏԱՆԺՅԱՆ, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Երևանի պետական համալսարանի ֆինանսաժողովրդականություն ամբիոն

ՏԻԳՐԱՆ ՎԼԱԴԻՄԻՐԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, տ.գ.դ., դոցենտ
«Ջեներալ Ստանդարդ Բրենսալթինգ» ՍՊԸ-ի աուդիտի ավագ մենեջեր

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է հարկային հարաբերությունների համակարգի ձևավորման, դրա ուսումնասիրության և այդ հարաբերությունների միջև քանակական կախվածության գնահատման հիմնախնդիրներին: Վերջիններիս ուսումնասիրությունը իրականացվել է քանակական վերլուծության ժամանակակից մեթոդների և տնտեսաչափական մոդելների միջոցով, ինչը թույլ է տալիս ապահովել հարկաբյուջետային հարաբերությունների կարգավորման, հարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման և հարկային վարչարարության կատարելագործման մեխանիզմների մշակման բարձր մակարդակ:

Բանալի բառեր. հարկային հարաբերությունների համակարգ, հարկային քաղաքականություն, հարկային վարչարարություն, հարկային բեռ, տնտեսաչափական մոդելներ:

СИСТЕМА НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ВАРДАН БАБКЕНОВИЧ БОСТАНДЖЯН, д.э.н., профессор
Финансово-учетная кафедра Ереванского государственного университета
ТИГРАН ВЛАДИМИРОВИЧ АРУТЮНЯН, д.э.н., доцент
старший менеджер по аудиту компании ООО «Дженерал Стандард Консалтинг»

Аннотация

Статья посвящена проблемам формирования системы налоговых отношений, ее исследованию и оценке количественной зависимости между этими отношениями. Исследование последней проведено с помощью современных методов количественного анализа и эконометрических моделей, позволяющих обеспечить высокий уровень регулирования налогово-бюджетных отношений, повышения эффективности налоговой политики и разработки механизмов совершенствования налогового администрирования.

Ключевые слова: система налоговых отношений, налоговая политика, налоговое администрирование, налоговая нагрузка, эконометрическая модель.

THE SYSTEM OF TAX RELATIONS AND APPROACHES TO INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE TAX POLICY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

VARDAN BABKEN BOSTANJYAN, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Chair of Finances and Accounting, Yerevan State University
TIGRAN VLADIMIR HARUTYUNYAN, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor
Audit Senior Manager, "General Standard Consulting" LLC

Abstract

The article discusses the issues of developing the system of tax relations, their study, and quantitative estimation of dependencies among these relations. The study of the latter ones has been carried out by applying the contemporary techniques of quantitative analysis and running regression equations that allows ensuring a higher level of accuracy while designing respective mechanisms to regulate fiscal relations, ensure higher effectiveness of the tax policy, and better tax administration processes.

Keywords: System of tax relations, tax policy, tax administration, tax burden, econometric model.